

Típustanok és vonáselméletek

Diszpozicionális megközelítés

A típustanokról

- z A legrégebbi pszichológiai elméletek: már az ókortól (India, Görögország)
- z A sokféleség visszavezetése néhány sajátosságra (személyészlés: kategorizáció, mint az ember „mindent átható hajlama” - W. Mischel)
- z Klasszikus típustanok: öröklött hajlamok + alkati vonásokkal együtt járó tulajd.-ok
- z Újabb típustanok: statisztikai módszerek: tulajdonságok típusos együttjárása
- z A típusok éles határokkal rendelkeznek, diszkrét kategóriákat alkotnak

A Hippokratész - Galénosz féle vérmérsékleti típusok

- z Hippokratész: testnedvek (nyálka, sárga epe, fekete epe), mint a szervezet főH alapelemei
- z Galénosz: minden emberben valamelyik testnedv (+ vér) túlteng = típus
- z A testnedvek kapcsolatban állnak a négy őselemmel: vér mérséklete (temperamentum)

A szangvinikus típus

- z Kapcsolat a vérrel, a melegséggel és a levegővel
- z Életkedv
- z Húsos, egészséges arcszín
- z Gyors mozgás és felfogás
- z Érzelmei szalmaláng jellegűek
- z Kedélyes, barátságos

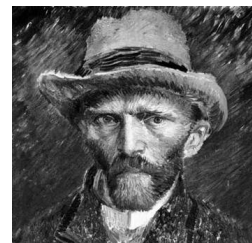
A kolerikus típus

- z Kapcsolat az epével, a szárazsággal és a tűzzel
- z Tetterős, határozott tettartású
- z Arcszíne sárgás, epés, tekintete nyílt
- z Gyors, de tartós érzelmi reakciók
- z Indulatai elragadják

A melankolikus típus

- z Kapcsolat a fekete epével, a nedvességgel és a földdel
- z Arc kifejezése gondterhelt, külseje törékeny
- z Érzelmei lassan fejlődnek ki, de tartósak
- z Főként negatív érzések jellemzik
- z Határozatlan, nehezen dönt

A flegmatikus típus

- z Kapcsolat a nyálkával, a hidegséggel és a vízzel
- z Megjelenése, tekintete, beszéde jellegtelen
- z Mozgása lomha
- z Érzelmei lassan fejlődnek ki
- z Egykedvű, nyugodt
- z Nehezen felingerelhető

A Kretschmer- féle alkati típusok

- z Német pszichiáter: elmebetegségek, személyiségtípusok és testalkat összefüggései
- z Az elmebetegségek a normális lelki élet „kicsúcsosodásai”
- z A környezeti, nevelési hatások másodlagosak

A testalkat, a személyiségtípus és a betegség összefüggései

Testalkat	Személyiségtípus	Megbetegedésre való hajlam
Piknikus	Ciklotim	Mániás-depresszív
Aszténiás	Skizotim	Skizofrénia
Atletikus	Viszkózus	Epilepszia

A ciklotim típus

- z Piknikus testalkat
- z Szélsőséges hangulati ingadozás
- z Érzelemgazdag
- z Jó beszédkészség, jó kapcsolatteremtés
- z Jó humorérzék, életöröm
- z Társaságkedvelő—
- z Betegség: Mániás depresszió

A skizotím típus

- z Aszténiás testalkat
- z Zárkózott, befelé forduló
- z Nehezen köt kapcsolatokat
- z Hü@os, érzékeny
- z Irreális fantáziavilág
- z Absztrakt gondolkodás
- z Betegség: skizofrénia

A viszkózus típus

- z Atletikus testalkat
- z Fegyelmezett, beszabályozottság
- z Időnkénti indulatkitörések
- z Kedélytelen, mogorva
- z Tapadós, aprólékosan elemzőgondolkodás
- z Nagy fizikai erő@
- z Betegség: epilepszia

Sheldon alkati tipológiája

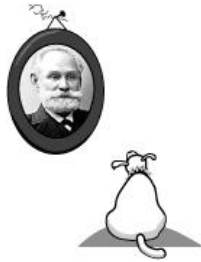
- z Egészséges emberek vizsgálatán alapul
- z Hangsúlyt fektetett az empirikus vizsgálatokra
- z Gondos korrelációs számítás a tulajdonságok együttjárásáról
- z Három testalkat körül csoportosulnak: endomorf, mezomorf, ektomorf
- z Az egyén mindegyik testalkatból 1-7-ig osztályzatot kap ⇒ árnyaltabb kép

A három sheldon-i típus

- z Viszcerotóniás típus: oldottság, kényelemszeretet, az evés és a társaság kedvelése, szívélyes, elégedett. Ha bajba jut, emberek közé vágyik
- z Szomatotóniás típus: magabiztos, fizikai erőpróbákat keres, energikus, bátor, domináns, kockázatkereső. Ha bajba jut, cselekszik
- z Cerebotóniás típus: visszafogott testtartás és mozgás, gyors reakciók, feszültség, szorongás, zárkózottság. Ha bajba jut, magányt keres

A pavlov-i idegrendszeri típusok

- z A CNS izgalmi és gátlási folyamatai alapján
- z A folyamatok mennyire erősek v gyengék
- z Mennyire lassan v gyorsan terjednek szét
- z Viszonyuk, dominanciájuk

Az élénk típus

- z Az izgalmi és gátlási folyamatok erősek
- z Terjedésük gyors
- z Viszonyuk kiegyensúlyozott
- z Gyors, mozgékony reagálás
- z Könnyen kiváltható cselekvések
- z Kevésbé tartós és változókéony reakciók

A féktelen típus

- z Az izgalmi folyamatok erősek és gyorsak
- z A gátlás gyenge
- z Az izgalom dominál
- z Intenzíven reagál a külsőhatásokra
- z Agresszivitásra hajlamos
- z Alkalmazkodási nehézségek

A nyugodt típus

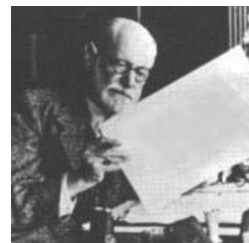
- z Az izgalmi és gátlási folyamatok kiegyensúlyozottak
- z Erősek, de lassúak
- z Tartós, stabil reagálási mód
- z Nyugodt, kiegyensúlyozott
- z Az idegrendszeri terheléseket jól tűri

A gyenge típus

- z Az izgalmi és gátlási folyamatok gyengék
- z Reakciói lassúak
- z Az alkalmazkodás nehézkes
- z Túlzott érzékenység
- z Az idegrendszeri terheléseket nehezen viseli el

Sigmund Freud libidinózus típusai

- z Személyiség szerkezet (id-ego-superego) és libidoeloszlás alapján
- z Normális, de szélsőséges esetben patológia
- z Kialakulásuk: frusztrációk, belső konfliktusok, fejlődési problémák

Az erotikus típus

- z Fő érdeklődésük a szerelmi élet
- z Félelem a szeretet elvesztésétől, függőség
- z Az ösztönén igényeit képviseli
- z Patológia: hisztéria

A kényszeres típus

- z A felettes én uralma jellemzi
- z Konfliktusok az énnel: bűntudat
- z Belső függőség
- z Konzervativizmus
- z Patológia: kényszerneurozisz

A nárcisztikus típus

- z Önfenntartásra irányul, az Én vezérli
- z Önálló, kevésbé szorong
- z Jelentős agresszió áll a rendelkezésére
- z Impozáló „személyiségek”
- z Támasz és vezető*
- z Ösztönzőkárt okozó
- z Patológia: pszichózis, antiszociális vonások

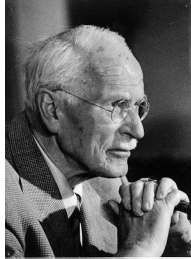

A kevert típusok

- z Erotikus - kényszeres típus
- z Erotikus - nárcisztikus típus
- z Nárcisztikus - kényszeres típus
- z Erotikus-kényszeres - nárcisztikus típus

C. G. Jung típusana

- z Általános beállítottsági típusok
- z Extravertált és introvertált szem.
- z A libido tárgyhoz és alanyhoz való viszonya
- z „Freud kontra Nietzsche”
- z A tudat és a tudattalan kompenzatív viszonya
- z Funkciótipusok: ektopszichés funkciók

Az ektopszichés funkciók

Racionális funkciók

- z Gondolkodás
- z Érzés

Irracionális funkciók

- z Érzékelés
- z Intuíció

⇒ Főfunkció, inferioris funkció, segédfunkció

Extravertált típus

- z Tudat: extravertált
- z Tudattalan: introvertált
- z Racionális típusok: gondolkodó, érző
- z Irracionális típusok: érzékelő/intuitív
- z Főfunkció, segédfunkció, inferioris funkciók
- z Ellentét és kompenzáció

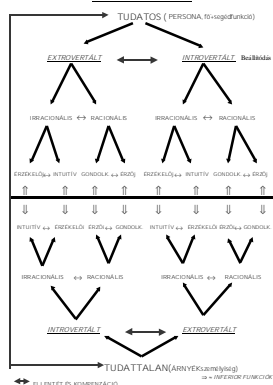

Introvertált típus

- z Tudat: Introvertált
- z Tudattalan: Extravertált
- z Racionális típusok: gondolkodó, érző
- z Irracionális típusok: érzékelő/intuitív
- z Főfunkció, segédfunkció, inferioris funkció
- z Ellentét és kompenzáció

JUNG TÍPUSANA

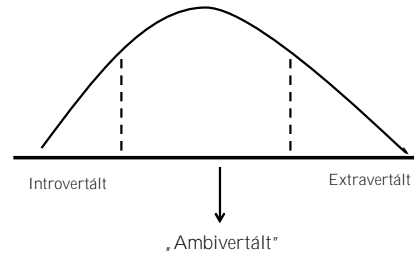
A vonáselméletek

- z Az emberek inkább mennyiségileg, mint minőségileg különböznek egymástól
- z A személyiségvonások kontinuum mentén szerveződnek
- z A személyiség különféle vonások egyedi mintázatából áll (egyediség)
- z A viselkedés, gondolkodás, érzelmi reakciók időbeli állandóságot mutatnak (konzisztencia)
- z A vonás: létező/jelenség /nyelvi címke ?

Az extra- és introverzió természete a típusan szerint

Az extra- és introverzió természete a vonáselmélet szerint

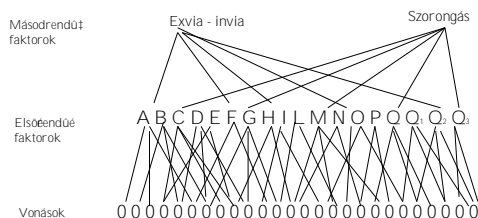
R. Cattel vonáselmélete

- z Nyelvi kiindulás: a fontosság lexikális kritériuma
- z 4500 vonásnév \Rightarrow 171 tagú tulajdonságlista \Rightarrow 35 vonás
- z Faktoranalízis \Rightarrow Elsőrendű faktorok (16 „gyökérvonás”), másodrendű faktorok (exvia-invia /szorongás)
- z Másodrendű faktorok: átfogó választendenciák
- z Elsőrendű faktorok: közvetítenek

A Cattel-féle 16 személyiségfaktor

z Tartózkodó - kifelé nyitott	z Bizakodó - Gyanakvó
z Konkrét gondolkodású - absztrakt gondolkodású	z Gyakorlatias - fantáziadús
z Érzelmileg labilis - Érzelmileg stabil	z Nyílt, természetes - számító, agyafűrt
z Alárendelő - Domináns	z Határozott - Aggódó
z Körültekintő impulzív	z Konzervatív - Kísérletező
z Nonkomform - konformista	z Csoporthelyzettől függő - individualista
z Féltékeny - kockázetvállaló	z Fegyelmezetlen - fegyelmezett
z Önálló - Függőséget igénylő	z Nyugodt - Feszült

A személyiség felépítése Cattel szerint

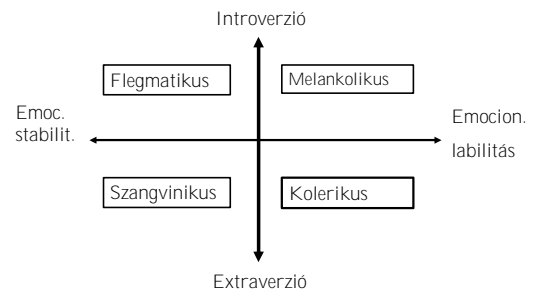
Eysenck vonáselmélete

- z 2 szupervonás: a személyiség mögöttes dimenziója (kontinuum mentén szerveződik)
- z Extraverzió - introverzió: társaságkedvelés, izgalomkeresés, élénkség, cselekvőkészség, dominancia
- z Érzelmi labilitás-stabilitás: a személy milyen gyakran „borul ki”, válik szorongóvá

Az extra-introverzió összefüggése az idegrendszeri működéssel

- z Agytörzsi formatio reticularis: **ARAS** (ascendens retikuláris aktiváló szisztéma) ⇒ agykérgi aktivációs szint (arousal) meghatározója
- z **Introvertált**: az ARAS nyugalmi aktivitása magas, a kérgi aktivációs szint optimális.
Túlzott külső ingerlés: arousal ↑, szorongás, könnyebb kondicionálhatóság
- z **Extravertált**: az ARAS nyugalmi aktivitása alacsony, az optimális arousal szint eléréseért folyamatosan külső ingereket keres

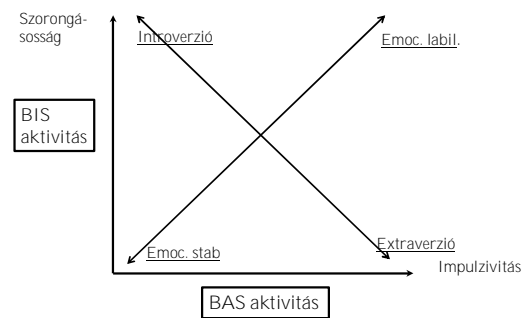
A szupervonások és a klasszikus típusok összefüggései

Gray vonáselmélete

- z Az ARAS mellett a mediális szeptális, a hippokampusz és az orbitális frontális területek is nagy szerepet játszanak
- Viselkedést aktiváló rendszer (BAS)**
 - z Jutalomkeresésre ösztönöz: Go!
 - z Túlzott működése: impulzivitás
- Viselkedést gátló rendszer (BIS)**
 - z A büntetés elkerülésére ösztönöz: Stop!
 - z Túlzott működése: szorongásosság

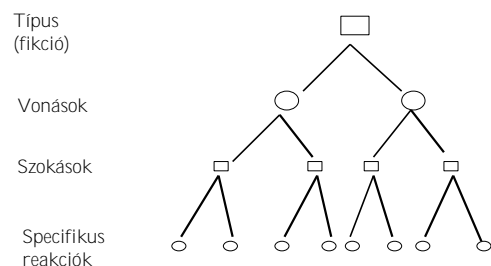
Gray és Eysenck elméleteinek összefüggései

G.W. Allport vonáselmélete

- z A **vonás** (trait) a pszichológiai működés alapvető építőköve, amely az ingereket és válaszokat integrált egységgé fogja össze
- z **A vonások tulajdonságai:**
 - 8 reális, létező
 - 8 a viselkedés egységesítő eleme
 - 8 több, mint egy szokás
 - 8 befolyásolják a viselkedést
 - 8 az egyes vonások összekapcsolódnak

A személyiség struktúrája Allport szerint

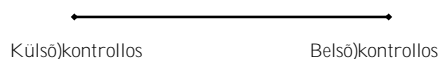
A vonások 2 féle csoportosítása Allportnál

z Általános / univerzális vonások vagy diszpozíciók
z Személyes diszpozíciók

z Uralkodó diszpozíciók
z Centrális diszpozíciók
z Másodlagos diszpozíciók

Szűk tartományú / dimenzionális elméletek

- z Nem az egész személyiséget próbálják leírni
- z Kognitív stílus kutatása
- z Egy bizonyos dimenziót emelnek ki
- z Kontinuum mentén szerveződnek:

Rotter: Külső- belső)kontrollós személyiség

- z Minek tulajdonítják az emberek az eseményeket? (kognitív)
- z **Belső)kontrollós**: saját befolyás, kontroll a dolgok felett. Függetlenebb, hatékonyabb, dominánsabb, magasabb teljesítmény
- z **Külső)kontrollós**: Külső)hatásnak tulajdonítja. Szorongóbb, gyanakvóbb, dogmatikusabb, kevésbé érzi magát hatékonynak
- z Kialakulása: Viselkedés ⇒ Eredmény megfigy. ⇒ Elvárás stabiliz. ⇒ Általánosítás
- z Seligman: „Tanult tehetetlenség” (depresszió)

Witkin: Mezőfüggőség és mezőfüggetlenség

- z Észlelési stílus és személyiség összefüggése
- z Észlelési kísérlet: háttérbe ágyazott figura felismerése
- z Az emberek különböző)értékben képesek függetleníteni magukat a környezet befolyásától
- z Kiterjed az észlelésre, az értelmi és társas tevékenységre

Személyiségjegyek

<u>Mezőfüggő</u>	<u>Mezőfüggetlen</u>
z ≈ differenciálatlan	z ≈ differenciált
z A társas befolyás erősen érvényesül	z Világos elképzelés a saját viselkedésről
z Saját ítéleténél fontosabb, mit mond más	z Saját elképzelését hangsúlyozza
z Társas lény, népszerű	z Makacs, kisebb a tetszésindexe

Byrne, ill. Bruner & Postman: Represszió - szenzitizáció

- z Klinikai gyakorlathoz kapcsolódik
- z Jellegzetes elhárítási stílusok
- z Az MMPI teszt egyik járulékos skálája
- z Észlelési kísérlet: fenyegető)szorongató szavak exponálása és felidézése
- z Az inger fenyegető)voltától függően 2 jellegzetes reakció)típus

Személyiségjegyek

<u>Represszor</u>	<u>Szenzitivátor</u>
z Perceptuális hátrítás: felismerési küszöb ↑	z Fokozott érzékenység, készenlét, figyelem
z Elhárító, tagadó, problémakerülő	z Sértődékenység, pesszimizmus
z Konfliktuskerülés, konformizmus, szociabilitás	z Konfliktusok kielézésére való hajlam
z Kompromisszumkész-ség, optimizmus	z Rágódás, kéréstétel a problémákon

További személyiségdimenziók, kognitív stílusok

z Adorno: Autoriter személyiség	z Gardner/Klein: Kiegészítési-élevesztési tendenciák túlsúlya
z Rokeach: Nyílt-zárt gondolkodás	z Cronbach: Sztereotípiapontosság-differenciális pontosság
z Harvey: Absztrakt-konkrét gondolkodás	z Linville: Alacsony énkomplexitás - Magas énkomplexitás
z Kelly: Kognitív komplexitás-szimplitás	z McLelland: Kudarcorientált - teljesítményorientált szem.
z Kagan: Impulzívítás - reflexivitás	z Zuckermann: Elménykeresés
z Lazarus: Problémacentrikus-érzelemközpontú megküzdési stílus	

Integrációs folyamatok: a Big Five - modell

- z Kialakuló egyetértés: 5 magasabb rendű faktor létezése a személyiség szerkezetében
- z Vita arról, hogy mi legyen az öt faktor elnevezése
- z A szavak többszörös jelentése
- z Az elnevezés függ a használt mérési mutatóktól

Az öt fő személyiségfaktor

- z Extraverzió: magabiztosság, expresszivitás, dominancia, társaságkedvelés
- z Barátságosság: melegség, érzelmi támogatás, együttműködés
- z Lelkiismeretesség: célokért való küzdelem, előrelátás, felelősség
- z Emocionalitás: kiegyensúlyozottság, szorongás
- z Intellektus: felfogás, képzelet, érdeklődés, kreativitás

Szituacionizmus és interakcionizmus

- z A személyiségvonás mennyiben jelzi előre a tényleges viselkedést?
- z Szociálpszichológia hatása: a helyzeti változók hatása (pl. Milgram kísérlete) - szituacionizmus
- z A személyiségvonások és a helyzetek kölcsönhatása a viselkedésben: interakcionizmus
- z Különböző embereknél máshogy érvényesül
- z Megjelenése a természetes nyelvben (pl. „sövényiszavak”)